

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΗΜΙΣΥ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΟΣ

Του Καθηγητού ANDRÉ MARCHAL

Μετάφρασις ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Παπασπηλιοπούλου

Ἡ κατάσταση τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα

Στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ, ὁ θρίαμβος τῆς κλασικῆς θεωρίας ἦταν πλήρης. Σὲ τέτοιο μάλιστα σημεῖο, ὥστε ἓνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους Γάλλους φιλελευθέρους, ὁ Reyland, ἔλεγε μὲ ἱκανοποίηση καί, γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, μὲ ἀφέλεια: «Ἡ οἰκονομία ἔχει ἐκπληρώσει σήμερα τὸ καθήκον τῆς ἢ λίγο πιά τῆς ὑπολείπεται». Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη τότε—ἢ κλασικὴ ἐπιστῆμη—ταυτιζόταν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια!

Χωρὶς ἀμφιβολία, ὑπῆρχαν βέβαια καὶ οἱ ἀντιφρονούντες: οἱ διάδοχοι τῆς γερμανικῆς ἱστορικῆς σχολῆς, οἱ θεσμολογικοί. Αὐτοί, κρίνοντας ὅτι εἶναι πρόωρο νὰ ἀναζητᾶνε νόμους, ἰσχυρίζονται ὅτι ἀναλύουν τὰ φαινόμενα, συσσωρεύουν ἓνα πλῆθος στοιχείων, ἀπ' ὅπου μιά μέρα, θὰ ξεπηδήσῃ, σκέπτονται, τὸ φῶς. Ἔχουν ἀρκετὴ ἐπιρροὴ στίς Η.Π.Α., ὅπου κυριαρχοῦν τὰ ὀνόματα τοῦ Vellen, τοῦ Hamilton, τοῦ Athius, τοῦ Compians καὶ στὴ Γερμανία μὲ τὸν Sombart. Ἀλλὰ μὴ μπορώντας ἀκόμα νὰ βοηθηθοῦν μὲ συστηματικὸ τρόπο ἀπὸ τὰ στοιχεῖα καὶ τίς διαδικασίες τῆς στατιστικῆς, πού βρισκόταν ἀκόμα σὲ νηπιώδη κατάσταση, κάνουν ἔργο τους τὴν ἱστορικὴ περιγραφή. Οἱ ἐπιθέσεις αὐτῶν τῶν συλλεκτῶν «γεγονότων χωρὶς θεωρία» ἐναντίον τῆς κλασικῆς ἀκροπόλεως προκαλοῦν εἴτε τὴν ἀδυναμία εἴτε τὴν ἐνάρρητη ἀποστροφὴ τῶν πολιορκουμένων. Ὁ Γάλλος Paul Cauriés, καθηγητὴς στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Παρισιοῦ, πού δημοσίευσε τὸ σύγγραμμα του «Μαθήματα Πολιτικῆς Οἰκονομίας» μὲ τὸ ὅποιο διέκοπτε τίς σχέσεις του μὲ τὴν κλασικὴ ὀρθοδοξία, εἶδε τὸν ἑαυτό του νὰ καταδικάζεται μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἀπὸ τὸν Cauriselles - Seneuil: «Δὲν θὰ ἐπιμένουμε πάνω στὴν κριτικὴ ἐνὸς βιβλίου πού τὸ βρῖσκουμε κακὸ γιὰτὶ δὲν μαθαίνει τίποτα στοὺς ἀναγνώστες του, ἐκτός ἀπὸ τὴν τεχνικὴ νὰ μιλᾶνε γιὰ Πολιτικὴ Οἰκονομία χωρὶς νὰ ξέρουνε τίποτα. Τὸ καθήκον μας εἶναι νὰ ποῦμε ὅτι, μακριὰ ἀπὸ τοῦ νὰ διδάσκουν τὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία στὴ Νομικὴ Σχολὴ τῶν Παρισίων, διδάσκουν τὸ ἀντίθετό της» ὅτι αὐτὴ ἢ διδασκαλία ἢ ὄχι μόνον ἀντιοικονομικὴ ἀλλὰ καὶ ἀντιεπιστημονικὴ δὲν θὰ δώσῃ στοὺς νέους παρά ψεύτικα στοιχεῖα καὶ ἀξιόλυπτες ἐπιστημονικὲς συνήθειες». Τέτοια ἦταν ἡ κάπως «σεκταριστικὴ» νοοτροπία πού χαρακτήριζε τότε τὴν «ἐπίσημη οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη».

Σὲ τί συνίστατο ὅμως αὐτὴ ἢ ἐπίσημη ἀντίληψη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης;

Ἦταν μιά ἀντίληψη βασικὰ ὑποθετικὴ, ἀφρημένη καὶ ἀπαγωγικὴ. Προερχόταν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Ρικάρντο. Οἱ κλασικοὶ οἰκονομολόγοι ἀπὸ μιά τροπὴ τοῦ πνεύματος ἢ ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια μιᾶς ἀκριβοῦς καὶ ἀντικειμενικῆς συλλογῆς στοιχείων στατιστικῶν, κατέφευγαν, σχεδὸν ἀποκλειστικά, στὸν ἀφρημένον καὶ ἀπαγωγικὸ συλλογισμό πού στηρίζεται πάνω σὲ μιά βασικὴ ὑπόθεση ἐνδοσκοπήσεως σχετικῆς μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση.

Ἡ ἐπιστῆμη πού ἐγκαθιδρῶουν στηρίζεται ἔτσι σ' ἓναν ὠρισμένον ἀριθμὸ ὄρων: κατ' ἀρχὴν ὁ ἄνθρωπος — εἶναι ὁ περίφημος homo economicus, αὐτὸς ὁ σκελετὸς πού τόσο χλευάστηκε ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἱστορισμοῦ— δὲν ὑπακούει παρά σὲ δύο νόμους: στὸ νόμο τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ στὸ νόμο τῆς οἰκονομίας τῶν δυναμέων. Αὐτὸ ἐπιβάλλει, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν κινεῖται ποτέ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ἀλόγων κινήτρων καὶ δὲν κάνει ποτέ λάθος ὡς πρὸς τὴν ἐπίδιωξη αὐτοῦ πού τοῦ

είναι συμφέρον. Αυτό προϋποθέτει ακόμα ότι το πεδίο ορατότητας αυτού του ανθρώπου είναι περιωρισμένο σε τόπο και σε χώρο: ή πείρα του παρελθόντος και ή διαίσθησις αυτού, που οι ίδιες του οι αντιδράσεις θά προκαλέσουν ως αντίμετρο στα άλλα άτομα που ξεφεύγουν έντελως.

Δευτέρα απαίτησις: το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται το άτομο—πλαίσιο που πραγματοποιούσε πολύ σχετικά ό 19ος αιώνας—είναι το πλαίσιο μιᾶς κοινωνίας ανταγωνιστικῆς και καθαρά ατομιστικῆς· τὸ άτομο προϋποτίθεται ἐλεύθερο, με μιᾶ ἐλευθερία που δὲν τὴ χρησιμοποιεῖ παρά για νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐκλογή του ἀνάμεσα στίς ἱκανοποιήσεις που τοῦ προσφέρονται καὶ που φυλάγεται ἀπὸ τὸ νὰ τὴς ἀπαλλοτριώσῃ ἐνω- νόμος με τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀπὸ φόβο μήπως μεταβάλλει «τὴ φυσικὴ τάξη». Κυ- ριευμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο φόβο τὸ κράτος δὲν ἐπεμβαίνει οὔτε στὴν αἰτιονομικὴ οὔτε στὴν κοινωνικὴ ζωή

Ἄν τεθοῦν αὐτοὶ οἱ ὄροι, ἡ λογικὴ συνέπεια ἔρχεται ἀδυσώπητος, χωρὶς νὰ βρι- σκεται σ' ἐπαφὴ ἢ νὰ συγκρίνεται με τὰ δεδομένα τῆς πραγματικότητος. Ἄν κάποτε γί- νεται μιᾶ τέτοια σύγκριση εἶναι γιὰ νὰ κρίνουν κυρίως σὲ δεδομένα—που θεωροῦνται σὰν συνέπειες τῆς πολιτικῆς που ἀκολουθήθηκε—σὲ σχέση με τὴ θεωρία. παρά τὴ θεω- ρία σὲ σχέση με τὰ δεδομένα. Ἔτσι ἀναπτύσσεται σιγά· σιγά ἓνα εἶδος «ἐπιστημονι- σμοῦ»: οἱ κρίσεις σχηματίζονται στὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης, που θεωρεῖται τὸ ἴδιο ἀλάν- θαστη ὅσο καὶ τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο ἄμεσα προέρχεται.

Ἡ οικονομικὴ σκέψη βυθίζεται ἔτσι ὅλο καὶ πιὸ πολὺ στὰ ἴχνη τοῦ κλασικισμοῦ. Ἐν τούτοις ἀναφέρονται προσπάθειες ἀνανεώσεως καὶ ἐμπλουτισμοῦ, με τὴν αὐστριακὴ καὶ με τὴ μαθηματικὴ σχολή. Ἄλλὰ, παρά τὴς ἐλπίδες που στηρίχθηκαν πάνω τους, δὲν καταλήγουν παρά νὰ καλυτερέψουν τὴν παρουσίαση τῶν παραδεδομένων σχημάτων.

Ἡ αὐστριακὴ σχολή (Menger, Böhm - Bawerk, von Wieser...) χαρακτηρίζεται— ἀνακριβῶς κατὰ τὴ γνώμη μου—σὰν ψυχολογικὴ σχολή. Προσπαθεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ στὴν ψυχολογία τοῦ οικονομικοῦ ὑποκειμένου. ὄχι προχωρώντας σὲ παρατηρήσεις πάνω στὴν πραγματικὴ συμπεριφορὰ, ἀλλὰ προσπαθώντας νὰ ἀνακατασκευάσῃ, με μιᾶ ἀποξηραν- τικῆς λεπτότητος προσπάθεια ἐνδοσκοπικῆς λογικῆς, τὴν ὀρθολογιστικὴ συμπεριφορὰ ἐνὸς λεπτολόγου λογιστοῦ στερημένου διαισθήσεως. Ἐνώνοντας τὴν χρησιμότητα καὶ τὸ κόστος—αὐτὰ τὰ δύο βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀξίας, που στὸν Stuart Mill ἦσαν δίπλα· δί- πλα—στὴν ἀντίληψη τῆς ὀριακῆς χρησιμότητος, ἡ αὐστριακὴ σχολὴ προσπαθεῖ ἔτσι νὰ πραγματοποιήσῃ μιᾶ σύνθεση ἀνύπαρκτη στὴν κλασικὴ σχολή. Τέλος, οἱ νεοοριακοὶ— Hans Mayer, von Strigl, Roepke κλπ.—προσπαθοῦν νὰ ὑποκαταστήσουν στίς μετρή- σεις τῆς χρησιμότητος—πολὺ συχνὰ πολὺ πρόωρα καὶ πάντως ἀμφισβητήσιμα—τίς κλί- μακες προτιμήσεως καὶ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ κάθε φιλοσοφικὴ ἀπαίτηση.

Ἐν τούτοις, ἡ σχολὴ τῆς Βιέννης μένει κατὰ βάσιν ἀναλυτικὴ—τουλάχιστον ἔτσι νομίζει—στὴν περιγραφή τῆς ψυχολογικῆς γενέσεως τῶν οικονομικῶν πράξεων στὴν καθαρὴ κατάστασις. Ἡ μαθηματικὴ σχολὴ τῆς Λωζάννης, ἀντιθέτως, με τὸν Walras καὶ τὸν Pareto, εἶναι περισσότερο συνθετικὴ. Ἄναμφίβολα προσπαθεῖ—με τὸν Walras νὰ δώσῃ στὴν παλιὰ κλασικὴ θέσι μιᾶ ἔκφραση ἀλγεβρικῆ καὶ—με τὸν Pareto ποῦ ἀντι- καθιστᾷ τίς καμπύλες χρησιμότητος με τίς καμπύλες ἀδιαφορίας—ὅπως οἱ νεοοριακοὶ εἶχαν ἀντικαταστήσει τὸ μέτρομα τῆς χρησιμότητος τῶν ὀριακῶν με τίς κλίμακες προ- τιμήσεως—νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ κάθε ἡδονιστικὴ ἀπαίτηση. Ἄλλὰ κυρίως ζηταῖ νὰ ἐκ- φράσῃ, με τὴ βοήθεια ἐνὸς συστήματος ἐξισώσεων, τὸ διάγραμμα τῆς γενικῆς ἰσορο- πίας, που στηρίζεται στὸ στοιχεῖο τῆς γενικῆς καὶ συγχρόνου ἀλληλεπιδράσεως χωρὶς νὰ ἀποφανθῇ γιὰ τὸν τρόπο με τὸν ὅποιον πραγματοποιεῖται αὐτὴ ἡ γενικὴ ἰσοροπία.

Ἰπὴρξε σ' αὐτὸ ἀληθινὰ ἀνανέωση τῆς ἐπιστήμης; Μποροῦν νὰ ἀμφιβάλουμε. Παρὰ τίς προσπάθειες γιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τίς βασικὲς ἀπαιτήσεις τῆς κλασικῆς σχολῆς, καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη σχολὴ μένουν τὸ ἴδιο προσκολλημένες, ἐξαιρώντας κάθε ἄλλη μέθοδο στὴν ἀπαγωγή με τὸν τρόπο τῆς συλλογιστικῆς λογικῆς—σχολὴ τῆς Βιέν-

νης - ή τόν τύπο τής μαθηματικής λογικής—σχολή τής Λωζάννης. Πρέπει νά βάλουμε κατά μέρος τόν Alfred Maissial ό οποίος άν και κατέφυγε στις άντιλήψεις τής όριακής χρησιμότητας και στις μαθηματικές διαδικασίες άποδείξεως, διακρίνεται με τή θέλησή του νά δώσει στή σχολή τού Καίμπριτζ—τρίτο παρακλάδι τού κλάδου τής όριακής χρησιμότητας— ένα χαρακτήρα πιό συγκεκριμένο, πιό ρεαλιστικό Παρατώντας τή σύνθεση σέ μεγάλη κλίμακα, έπιδίδεται κυρίως σέ περιορισμένες αναλύσεις— ιδιαίτερο προϊόν, περιορισμένη άγορά σύντομη περίοδος—όπου μπορεί χωρίς αυθαιρεσία νά διακρίνη δεδομένα και μεταβλητές και κατά συνέπεια νά ξεφύγει από τις κατηγορίες πού άπευθύνονται έναντιόν τών διαγραμμάτων τής γενικής ίσορροπίας.

Δέν είναι έκτοτε έκπληκτικό ότι ένας μαθηματικός σάν τόν von Neumann μόρεσε νά δηλώσει ότι ή μαθηματική οικονομία δέν έκανε ίποτε άλλο από τό νά διατυπώσει «σέ σιβυλλιακή γλώσσα» τά άποτελέσματα τής «φιλολογικής οικονομίας» και ότι ένας οικονομολόγος σάν τόν Bousquet έγραψε ότι ή δραστηριότητα αυτών τών σχολών έξαντλήθηκε σιγά - σιγά με σταμάτημα «στην άπαγωγική πορεία τών συλλογισμών τους».

Στή Γαλλία, δέν ύπήρξε, γά νά πούμε τήν αλήθεια, μιá δραστηριότητα ανάλογη μ' αυτήν πού έκδηλώθηκε στή Βιέννη και στή Λωζάννη—άν και ό Walras ήταν Γάλλος—αυτές οι σχολές έμειναν γιά καιρό άγνοημένες. "Όταν οι Γάλλοι οικονομολόγοι γνώρισαν τις έργασίες τους, ανακάλυψαν με ίκανοποίηση—κυρίως σ' ότι άφορά τή μαθηματική σχολή—δυνατότητες «έπιστημονικής» άποδείξεως πού δικαίωναν τά άποτελέσματα τής κλασικής οικονομίας. Αυτό τούς έίσχυσε στήν άποψη τους. Πίστευαν όμως τούς εαυτούς τους πιό «ρεαλιστές» από τούς αυστριακούς και τούς λωζαννίτες. Πιό παρατηρητικοί από αυτούς, έπικαλούνταν τά δεδομένα. 'Αλλά, άντι νά χρησιμοποιήσουν τά δεδομένα γιά νά αναεώσουν τά θεμέλια τής έπιστήμης τους, άρκούνταν νά «πλουτίσουν με παραδείγματα» τούς γενικούς νόμους, πού είχαν έγκαθιδρυθή έπαγωγικά. 'Η μαρτυρία τών δεδομένων ήταν «ουστηματικά έκλεκτική». Μ' αυτό, έν τούτοις, προσπαθούσαν νά ξεφύγουν από τόν «ύποθετικό» χαρακτήρα τών συμπερασμάτων τους.

"Έτσι φθάσαμε νά μπορούμε μαζί με τόν Σουηδό Myrdal νά μιλήσουμε γιά «κλασική κατάπτωση». Κατάπτωση γιατί οι κλασικοί έκλεισαν τά μάτια τους στις πραγματικότητες πού τούς στενοχωρούσαν. 'Έν τούτοις, αυτές οι πραγματικότητες θά θά τούς επέτρεπαν νά κάνουν τήν έπιστήμη τους νά προοδεύει. Στις φυσικές έπιστήμες, ή πρόοδος πραγματοποιείται, άν πιστέψουμε τόν Louis de Broglie, σύμφωνα με ένα συνεχώς προοδευτικό ρυθμό χάρης στο ύλικό πού προσθέτει ή έμπειρία. Οι φυσικοί έπιστήμονες γκρεμίζουν τή σύνθεση—πού ουσιαστικά είναι προσωρινή—ή όποία έδινε ως τότε μιá συναφή συνολική άποψη όλων τών γνωστών δεδομένων και πραγματοποιούσε «μιá περίοδο ένοποίησης τών γνώσεών μας». Αυτό πού φαινόταν άπλό γίνεται πολύπλοκο ως τήν ήμέρα όπου μιá καινούργια συνθετική προσπάθεια έπιτυγχάνει τήν είσοδο τών καινούργιων δεδομένων σέ μιá σύνθεση πιό πλατειά και πιό συναφή. 'Αλλά ή φύση παρέχει καινούργια δεδομένα πού άπαιτούν καινούργια σύνθεση και ούτω καθ' έξής.

Μακράν από τού νά ύποταχθούν στα διδάγματα τής έμπειρίας σάν τούς συναδέλφους τους τών φυσικών έπιστημών, οι τοτινοί οικονομολόγοι παρακινούνταν νά χαρακτηρίζουν σάν μη καινικά, σάν έξαιρετικά, τά φαινόμενα πού δέν έμπαιναν στο πλαίσιο τού συλλογισμού τους. Τό διάγραμμα πού είχαν φτιάξει έθεωρείτο ότι εξέφραζε τις διαρκείς τάσεις, τις τάσεις τού βάθους τής πραγματικής οικονομίας. «Με τό νά έπαναλαμβάνουν αυτό πού θά γινόταν άν ό άνταγωνισμός ήταν άπόλυτος, μερικοί οικονομολόγοι κατέληξαν νά πιστέψουν ότι έξηγούσαν αυτό πού πράγματι ύπήρχε». Μιá υπόθεση, οι δογματικοί τήν έκαναν πραγματικότητα: «'Από τήν οικονομία καθαρή ύπόθεση» πέρασαν χωρίς νά τό καταλαβαίνουν πάντοτε σέ μιá «οικονομία καθαρή άναγκαιότητα». Τόσο πολύ μάλιστα ώστε τό διάγραμμα τής καθαρής οικονομίας, πού έθεωρείτο σάν μιá άναπαράσταση τής βαθειάς και μακροχρόνιας τάσεως τής πραγματικής οικονομίας, μετασχηματίστηκε με μιá φυσική ροπή, σέ μιá άρχή οικονομικής πολιτικής, τής όποίας

οί θεμελιωτάι έγιναν ένοχοι, κατά την έκφραση του François Perroux, «μιάς σύγχυσης μεθόδων και μιάς διανοητικής έξαπατήσεως».

Οι λόγοι και η αναγκαιότητα μιάς ανανεώσεως τής οικονομικής έπιστήμης

Θά ήταν άσυγχρότητο νά μήν αναφέρουμε την εμφάνιση, αυτή την εποχή, ένός σπόρου ανανεώσεως τής οικονομικής έπιστήμης—σπόρος πού δέν απέδωσε, δυστυχώς, παρά πολύ άργότερα.

Στά έντελώς τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα—τό 1898—έμφανίστηκε ένα έργο, τό Geldzins und Cüterpreise, πού θά μπορούσε και θά έπρεπε νά φέρη επανάσταση στην οικονομική σκέψη. Η έθνικότητα του συγγραφέα του, του Κνυτ Wichsell—είναι Σουηδός, τό γεγονός ότι τό βιβλίο του πού δέν είναι πολύ συστηματικό και κατανοητό εκδόθηκε σε γερμανική γλώσσα και κυρίως ή έλλειψη δεκτικότητας του περιβάλλοντος αυτής τής εποχής σε έτερόδοξες ιδέες, ύπήρξαν έμπόδια στη διάδοσή του στη Γαλλία και τή Μεγ. Βρετανία, πού άποτελούσαν τότε τις δύο κυριώτερες έστιές τής οικονομικής έπιστήμης. Δέν ύπήρξε καμμιά ήχώ. Έν τούτοις, τό έργο αυτό περιείχε την βάση των ιδεών πού, σαράντα χρόνια άργότερα, άπετέλεσαν την έπιτυχία και τή φήμη του Keynes. Έπειδή ήλθε πολύ νωρίς σ' ένα περιβάλλον λίγο κατάλληλο νά δεχτή τις ιδέες του, ό Wishell έπесе στη λησμονιά ώς την ήμέρα πού με την ανάπτυξη του περιβάλλοντος ξαναεκάλυψαν—κάτω από την πίεση των δεδομένων αυτή τή φορά—αυτό πού είχε άναγγείλει. Τό άν ό Keynes είχε λάβει γνώση των έργων του προαγγέλου του ή όχι—όπως βεβαιώνεται—υτό λίγο μάς ένδιαφέρει. Αυτά πού έχουν άποφασιστικό ρόλο είναι τά δεδομένα.

Ποιά δεδομένα; Αυτά ήσαν από τή μιá μεριά ό πόλεμος του 1914—18 και από την άλλη μεριά, περισσότερο μάλιστα αυτή, ή οικονομική κρίση του 1929—30, πού θά άνάγκάζαν επί τέλους τους οικονομολόγους νά βγούν από τό λήθαργό τους.

Ό πόλεμος—πού τόν θεωρούσαν τότε σαν κάτι τό έξαιρετικό—δέν άσκησε παρά περιορισμένη επίδραση πάνω στην οικονομική σκέψη. Προσανατόλισε κυρίως—με τις νομισματικές διαταραχές πού συνεπέφερε—τις έρευνες πρός τή σπουδή των άνισοροπιών, πού έθεωρούντο ως τότε σαν «άκανόνιστες» και γι' αυτό ακατάλληλες γιά άνάλυση και συνέτεινε νά άποθηθή σαν τεχνητή ή κλασική διάκριση ανάμεσα στο «καινικό» και τό «άκανόνιστο». Πρώτο ρήγμα στην κλασική θεωρία πού άντιπροσωπευόταν π χ. στη Γαλλία με έργα πάνω στις οικονομικές κρίσεις, πάνω στο νόμισμα και τά νομισματικά φαινόμενα του Aftalion, του Nogaro κ λ π

Ήρθε τότε ή κρίση του 1929 πού, με την ευρύτητα της, τή διάρκειά της, τή γενικότητα της και την παγκοσμιοτήτά της, έρχόταν σε αντίθεση με τις περιοδικές, παροδικές και χωρίς σοβαρότητα κρίσεις του περασμένου αιώνα. Είδαν σ' αυτήν όχι μόνο—όπως ίδασκαν οι κλασικοί—μια κρίση συμπτώσεως—πού άντανακλούσε μιá άτελή προσαρμογή μέσα στο χρόνο τής παραγωγής και τής καταναλώσεως—άλλά είδαν κυρίως μιá κρίση κατασκευής—πού όφειλόταν στην έξέθρωση των άγορών—ρωσική επανάσταση—και σε κρίση του καθεστώτος—την κρίση του καπιταλισμού, του όποιου ό νέος «συνεταιριστικός» χαρακτήρας πού φάνηκε νά κυριαρχή στον 20όν αιώνα έφερνε έμπόδια στην κανονική λειτουργία των κλασικών μηχανισμών. Αυτή ή κρίση συνοδεύεται από κακά οικονομικής φύσεως—ύπερπαραγωγή, πωλήσεις με ζημία, πτωχεύσεις κ.λ.π.—και κοινωνικής φύσεως: ή άνεργία κυρίως πού τείνει νά γίνη, όπως στη Μεγάλη Βρετανία, συνεχής.

Τό διαζύγιο ανάμεσα θεωρίας και δεδομένων έγινε όλοφάνερο. Άκόμα και οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι δέν μπορούν νά τό άγνωσουν. Μερικοί έν τούτοις προσπαθούν ακόμα νά ύπερασπίσουν αυτό στο όποιο δέν έπαψαν νά πιστεύουν: στο λιμπεραλισμό. Ξεχνώντας τόν ύποθετικό χαρακτήρα των βάσεων των κλασικών μηχανισμών, συμβουλεύουν νά μη γίνη τίποτα, νά περιμένουν παθητικά γιά νά γιατρευτούν όλα τά κακά

αυτομάτως από μόνα τους, με την επενέργεια τῶν ἀρχῶν τους. Ἀλλὰ οἱ ἐργαζόμενοι πού χτυπήθηκαν σκληρὰ ἀπὸ τὴν ἀνεργία δὲν μποροῦν—καὶ δὲν θέλουν—νὰ περιμένουν: πῶς νὰ πειθοῦν διι «για νὰ γίνονιν σεβαστοὶ οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι, ἔπρεπε νὰ πεθάνουν τῆς πείνας;» (H. Noyelle) Ἔτσι, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται για τὶς δυσάρεστες προειδοποιήσεις τῶν οἰκονομολόγων τῆς παραδόσεως, οἱ Δημόσιες Ἐξουσίες δὲν διατάζουν νὰ εἰσέλθουν στὴν ὁδὸ τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας—ἢ καλύτερα τοῦ ἐπεμβατισμοῦ. Γιατὶ καὶ ἐδῶ βρισκόμαστε μπροστὰ στὴν εὐθύνη αὐτῶν πού κλείνονται σὲ μιὰ ὀρθοδοξία, πού περιφρονεῖ τὶς ἐνδεχόμενες συνέπειες—κακὰ ὑποστηριζόμενα ἀπὸ μιὰ ἐπιστήμη καθαρὰ ἀρνητικὴ, ὑποθετοῦν σπασμωδικὰ μέτρα πού ἀποβλέπουν περισσότερο στὸ νὰ γιαιτρέψουν τὰ ἀποτελέσματα, παρὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς αἰτίες, νὰ κλείσουν τὰ ρήγματα ἀμέσως μόλις ἐμφανίζονται στὸ οἰκοδόμημα.

Σ' αὐτὸ τὸ κλίμα, πού χαρακτηρίζεται, ὅπως βλέπουμε, ἀπὸ τὴν δυσπροσαρμοστικότητα τῆς θεωρίας στὰ δεδομένα, ἐμφανίζονται οἱ προσπάθειες για γιαιτρεία.

Τὸ 1931, σὲ πλήρη ὕφεση, μιὰ καινούργια τάση ἀναφαίνεται: ὁ νεο-φιλελευθερισμός κάτω ἀπὸ τὴν ὠθηση ἐνὸς περιφήμου Ἀμερικανοῦ δημοσιογράφου, τοῦ Γουῶλτερ Λίπμαν. Αὐτὸς προκαλεῖ στὸ Παρίσι τὴ σύγκλιση ἐνὸς συνεδρίου—πού φέρνει τὸ ὄνομά του—πού ἐπιφορτίζεται νὰ προσδιορίσῃ τὶς ἀρχές τῆς νέας τάσεως. Μαζεύει τοὺς πῶ ἐπιφανεῖς φιλελευθέρους οἰκονομολόγους ὄλων τῶν χωρῶν: von Mises, Lionel Robbins, von Hayek, Rörke, J. Ruff, Luis Baudin κ.λ.π., πού αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ μαλακώσουν ἔναν ἀπάνθρωπο φιλελευθερισμὸ Τί προτείνουν λοιπόν; Ἐμφανίζονται πολλὲς διαφωνίες. Ἀλλὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐξῆς κεντρικὴ ἰδέα: μιὰ συνετὴ κρατικὴ ἐπέμβαση. Τί εἰνοῦνε μ' αὐτό; Ὅτι ἀρνούμενοι νὰ ἀκολουθήσουν τὴ θλιβερὴ ὁδὸ τῆς κρατικοποιήσεως, καθορίζουν τὰ ὄρια τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως. Αὐτὴ ἡ ἐπέμβαση δὲν μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ παρὰ τὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα θὰ κινοῦνται οἱ διάφοροι μηχανισμοὶ κι' ὄχι τοὺς ἴδιους τοὺς μηχανισμούς. Πρέπει νὰ ἔχη για μόνον σκοπὸ τὴν ὑπαρξὴ πραγματικῶν ὄρων ἀνταγωνισμοῦ, για νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ ἡ ἐλευθέρη λειτουργία. Νὰ ἀποκαταστήσουν τὸν ἐλεύθερο ἀνταγωνισμὸ μετὴν ἐπέμβαση, αὐτὸ εἶναι τὸ σύνθημα αὐτῆς τῆς θεωρίας, πού παροουσιάζει τὴν ἀξία νὰ θέτῃ τὸ πρόβλημα—ἀνύπαρκτο για πολλοὺς—καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τοῦ δώσῃ μιὰ λογικὴ λύση. Θεωρεῖται λογικὴ γιατὶ, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδέα πού ἀναφέρεται πολλὰς φορὲς ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς ὅτι τὸ καθεστὸς τῆς βασίζεται στὸν πλήρη καὶ ἐλεύθερο ἀνταγωνισμὸ καὶ στὸν «ἀτομικισμὸ» τῆς οἰκονομίας καὶ καταλήγει στὸ maximum τῆς κοινωνικῆς ἀποδόσεως, καταλήγει φυσικὰ στὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδεῶδες καθεστὸς στὴν πραγμάτωση τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ τείνουν ὅλες μας οἱ προσπάθειες.

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ λύση δὲν εἶναι λογικὴ παρὰ μόνον φαινομενικὰ: ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι τίποτα δὲν δείχνει ὅτι μόνον αὐτὸ τὸ καθεστὸς εἶναι ἐπιδεκτικὰ νὰ πραγματοποιηθῇ αὐτὸν τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐπιθυμητὸν σκοπὸν. θὰ ἔπρεπε ἀκόμα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ στροφὴ τῆς πραγματικῆς κοινωνίας—μὲ ἔναν ἐπεμβατισμὸ ἔντονον ἢ περιωρισμένον—πρὸς αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες καθεστὸς πού λαμβάνεται ὡς πρότυπο, δὲν θὰ ὀδηγήσῃ σὲ πρακτικὲς ἀδυνατότητες ἢ σὲ μιὰ ὀπισθοδρόμηση εἴτε οἰκονομικὴ—ἐπιστροφή στὴ συντεχνιακὴ ὀργάνωση μετὴν διάλυση τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν τράστ καὶ τῶν καρτέλ—εἴτε κοινωνικὴ: ἀπαγόρευση κάθε ἐπαγγελματικοῦ συνδικάτου, θεσμὸ πού ἐπὶ μισὸ καὶ πλέον αἰῶνα ὁ νομοθέτης κατεδίκασε χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἀνάπτυξὴ του.

Αὐτὰ λοιπόν τὰ ἐμπόδια ὁ νεοφιλελευθερισμός δὲν τὰ ὑπερῆδησε κι' ἔτσι αὐτὴ ἡ θεωρία ἐμφανίζεται τελικὰ σὰν ἓνα ἀπλὸ «ξανακοσκίνισμα» τῆς κλασικῆς θεωρίας.

Τὸ ἀποφασιστικὸ γεγονός πού θὰ δώσῃ ἔναν καινούργιο καὶ γόνιμο προσανατολισμὸ στὴ σύγχρονη οἰκονομικὴ σκέψη ἦταν ἡ δημοσίευση τὸ 1936 τῆς «Γενικῆς Θεωρίας» τοῦ Keynes. Μίλησαν μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία για μιὰ «ἐπανάσταση». Δὲν ἔφτασε ὁ Haberler νὰ γράψῃ ὅτι «ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία γεννήθηκε τὸ 1936;». Δήλωση χωρὶς ἀμφιβολία ὑπερβολικὴ—σήμερα δὲ τὸ καταλαβαίνουμε αὐτὸ καλύτερα—ἀλλὰ πού περιέχει ἓνα πο-

σοστό αλήθειας, γιατί αυτό το βιβλίο είχε μία πελώρια απήχηση και άσκησε πάνω στους σύγχρονους οικονομολόγους μία αναντήρητη επίδραση—έγκυστηκή ή άπωθητική—πού δέν μπορούμε νά τήν ύποτιμήσουμε. 'Ο Keynes πρέπει νά τοποθετηθή γιά τήν έποχή μας στό ίδιο επίπεδο μέ τόν 'Ανταμ Σμιθ στήν έποχή του.

'Ο οικονομολόγος τού Καίμπριτζ, σέ μία στιγμή πού ή άνεργία έγκραθίσταται και δέν δείχνει καμιά τάση νά άπορροφηθή, έξηγεί ότι, άντίθετα μ' αυτό πού έδιδασκε ή κλασική θεωρία, πολλές θέσεις Ισορροπίας είναι δυνατές σέ διάφορα επίπεδα άπασχολήσεως. Πρώτος αυτός, έπιτυγχάνει νά κάνει τή σύνδεση άνάμεσα στή θεωρητική άνάβλωση και τό πρακτικό ένδιαφέρον. Διαμορφώνει έναν καινούργιο τρόπο σκέψεως, διαβελώνοντας τήν ανάγκη νά μελετήσουμε άμεσα τή χρηματική οικονομία, τήν έπαιειαγωγή ή τού χρήματος κατόπιν έορτής σέ μία φυσική οικονομία πού είναι γεμάτη έμπόδια. Χρησιμοποιεί τις συνολικές ποσότητες—συνολικό εισόδημα και συνολική άποταίμειυση κ.λ.π.—πού χαρακτηρίζουν τή σύγχρονη οικονομία—μαζική οικονομία—και πού έπιτρέπουν τή στατιστική άνάλυση. Χωρίς νά άπορρίψη τήν κλασική Ιδέα τής οικονομικής Ισορροπίας, εισάγει σ' αυτήν παράγοντες δυνομομοϋ: προβλέψεις—δανεισμένες άπό τόν Σουηδό Myrdal.—πολλαπλασιαστής—δανεισμένες άπό τόν Καίην—κ.λ.π. 'Εφευρίσκοντας τις τρεις άνεξάρτητες μεταβλητές: ροπή πρós κατανάλωση, παρόρμηση πρós έπένδυση—όριακή άποδοτικότητα τού κεφαλαίου,—προτίμηση γιά ρυστότητα—ύψος τού τόκου—συνδυάζει ποσοτικούς και ποιοτικούς παράγοντας

'Όποια κι' άν είναι ή άξία τού Κεϋνσιανού διαγράμματος, δέν μπορεί νά άποφύγη κανείς τήν έντύπωση ότι άποτελεί μία πρόωγη σύνθεση. Δέν μπορεί νά είναι παγκόσμιο γιατί έμπνέεται άπό τήν πραγματικότητα άπό τήν όποία έξήχθη, είναι χαρακτηριστικό μιάς ώρισμένης διασθρώσεως—άναπτυγμένος άγγλο-σαξωνικός καπιταλισμός μέ τραπεζιτική κυριαρχία. Είναι ένα διάγραμμα Ισορροπίας, πού παραμένει στατικό ή «μεταστατικό» κατá τήν έκφραση τού κ. Luitfalla—και περιέχοντας λίγα μόνο στοιχεία δυναμομοϋ, δέν έχει άξία παρά γιά σύντομες περιόδους καταπτώσεως και ύποπασχολήσεως και σέ άπουσία άδειεόδων. 'Αλλά έδωσε τήν ώθηση. «Τό βιβλίο τού Keynes, γράφει ένας άπό τούς πιό διαυγείς σχολιαστές του, ό κ. Βαγιέρε, δέν είναι ένα σημείο άφίξεως άλλα ένα σημείο άναχωρήσεως. Είναι πιό σημαντικό χωρίς άμφιβολία μέ τις άναπτύξεις πού έπιτρέπει νά γίνουν, παρά μέ τά συμπεράσματα πού έδωσε. 'Ο Keynes έδωσε τήν ώθηση. Πώς, ξεκινώντας άπ' αυτόν, θά χαρακτηρίσουμε τήν οικονομική έπιστήμη;».

'Η σύγχρονη οικονομική έπιστήμη: οι κύριες κατευθυντήριες γραμμές της

Ξεκινώντας άπό τόν Keynes ή σύγχρονη οικονομική έπιστήμη έχει δύο φιλοδοξίες στενά συνδεδεμένες: νά άποκαλύψη τή σύνδεση τών πραγματικών φαινομένων—κι' έπομένως ν' άρνηθή τόν ύπερβολικά άφηρημένο και ύποθετικό προσανάτολισμό της—κι' έτσι νά προσφέρη άν όχι έναν όδηγό, τουλάχιστον ένα σημείο στηρίγματος στερεό γιά τή δράση. «νά συμπληρώση κατá κάποιο τρόπο τό χάσμα άνάμεσα στήν έπιστήμη και τήν τέχνη» (Sinyu).

'Η άποψη τών συγχρόνων οικονομολόγων έρχεται λοιπόν σέ άντίθεση μέ τήν άποψη τών οικονομολόγων τής παραδόσεως: ή οικονομική έπιστήμη παύει νά είναι μία κατασκευή καθαρά λογική πού στηρίζεται πάνω σέ άπλοτικούς και άθαίρετους όρους συλλογισμού γιά νά τείνη πρós μία συγκεκριμένη άνάλυση τών πραγματικών μηχανισμών. Αύτή ή άλλαγή όπτικώς συνεπάγεται μία σειρά συνεπειών πού έπιτρέπουν νά σημειώσουμε τά χαρακτηριστικά τής νέας ύπό σχηματισμόν έπιστήμης.

Στήν πραγματικότητα ύπάρχουν παράλληλα παράγοντες ποσοτικοί και παράγοντες ποιοτικοί.

'Εν τούτοις, παρακινούμενοι άπό τό παράδειγμα τών φυσικών έπιστημών—τής φυσικής κυρίως—οικονομολόγοι διατείνονται ότι θεμελιώνουν μία [οικονομική έπιστήμη κατá τό πρότυπο αυτών τών έπιστημών, όπου όλα είναι ποσοτικά: έτσι προσπαθούν κατ'

άρχην να ρίξουν τα πρώτα θεμέλια μιᾶς ἐπιστήμης καθαρά ποσοτικής καί, ὅπως σκέπτονται, ἀντικειμενικῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπιδεικτικῆς μιᾶς εὐρείας χρήσεως τῆς στατιστικῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν, ἀλλὰ μαθηματικῶν θεωρουμένων ὄχι πιά σὰν μέσον ἀφαιρέσεως, ἀλλὰ σὰν ἀπλή μέθοδο ὑπολογισμοῦ.

Αὐτὸς ὁ σκοπὸς φάνηκε σὲ πολλοὺς πραγματοποιήσιμος. Χωρὶς ἀμφιβολία, πολλοὶ οἰκονομικοὶ παράγοντες δὲν παρουσιάζονται κατ' ἀρχὴν μὲ μιὰ ποσοτικὴ μορφή· προσλαμβάνον ὅμως μὲ τὰ ἀποτελέσματα ποῦ συνεπάγονται μιὰ ποσοτικὴ ἔκφραση, χάρις στοὺς «δεϊκτες». Ἔτσι ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ὁμάδων, αὐτὸ ποῦ ὁ οἰκονομολόγος ὀνομάζει «ροπές» ἢ «ἐλαστικότητες», ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ κατ' οὐσίαν ψυχολογικὰ ἢ ποιοτικὰ μποροῦν, κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς δεδομένης περιόδου, κατάλληλα ἐκλεγμένης, νὰ παρουσιαστοῦν μὲ συντελεστὲς ποῦ μποροῦν νὰ πάρουν θέση μέσα στὶς ἐξισώσεις τῶν «μοντέλλων». Ἡ ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν ἐπὶ παραδείγματι, μπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ μ' ἓνα ἀριθμὸ : τὴ σχέση τῶν συνολικῶν καταναλωτικῶν δαπανῶν μὲ τὸ συνολικὸ εἰσόδημα· ἢ παρακίνηση γιὰ ἀποταμίευση μὲ τὴ σχέση στὸν ἴδιον ἀριθμὸ τῶν συνολικῶν δαπανῶν ἐπενδύσεως· ἢ προτίμηση ρευστότητος μὲ τὸ ὕψος τῶν τραπεζικῶν διαθεσίμων κ.λ.π. Αὐτὸ δὲν εἶναι βέβαια πάντοτε δυνατὸν. Γι' αὐτὸ «ποσοτικοί» οἰκονομολόγοι, ὅπως ὁ κ. Divisia συμβουλεύουν νὰ ἐγκαταλείψουμε μερικὰ παραδοσιακὰ φιλοσοφικὰ στοιχεῖα ποῦ δύσκολα προσδιορίζονται πρὸς ὄφελος «μετρικῶν» ἐννοιῶν, πραγματικῶν «στατιστικῶν ὄντοτήτων».

Ὁ κίνδυνος αὐτῆς τῆς τάσεως — ποῦ σημειώνεται ἀπὸ τὸν Francois Perroux — εἶναι «τὸ νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸ παρά μόνο τὸ μετρούμενο, ἓνα μέσο μπλοκαρίσματος καὶ ὄχι ἓνα ἐλατήριον ὠθήσεως». Συνέτεινε ὅμως, βέβαια, στὸ νὰ προκαλέσῃ πολυάριθμες μελέτες ἐθνικῆς λογιστικῆς (ὑπολογισμὸς τῶν ἐθνικῶν προϋπολογισμῶν, τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος κ.λ.π.) τόσο στὴ Γαλλία (F. Perroux, A. Vincent, Gruson κ.λ.π.) ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ καὶ στὴν κατασκευὴ «μοντέλλων» τύπου «σκακιέρας» ἢ τῶν «μητρῶν» τοῦ Leontief ποῦ παρουσιάζουν ἓνα προφανὲς πρακτικὸ ἐνδιαφέρον.

Σ' αὐτὲς τὶς ποσοτικὲς μελέτες μὲ τὸ ἄμεσο πρακτικὸ ἐνδιαφέρον προστίθεται, χάρη στὶς ἀξιοσημείωτες προόδους τῶν μαθηματικῶν, μιὰ σειρά ἀναζητήσεων προορισμένων νὰ χρησιμεύσουν γιὰ βάση στὴ νέα θεωρία, ἀναζητήσεις ποῦ προσπαθοῦν τελικὰ νὰ ἐπανεισαγάγουν τὸν ποσοτικὸ παράγοντα Πῶς θὰ γίνῃ αὐτὸ ; Οὐσιαστικὰ μὲ δύο τρόπους : μὲ τὴν λογικὴ καὶ μὲ τὴν παρατήρησιν.

Ποιοτικὴ λογικὴ, κατ' ἀρχὴν, στὴν ὁποία προστίθεται ἡ περίφημη θεωρία τῶν παιχνιδιῶν τοῦ Von Neumann καὶ τοῦ Morgenstern. Γεννημένη ἀπὸ τὴ συνάντησιν ἐνὸς μαθηματικοῦ κι' ἐνὸς οἰκονομολόγου, μᾶς διανοεῖται καινούργιες προοπτικὲς συγκρίνοντάς, ὑπὸ ὠρισμένες ἀναλογίαι, τὸν οἰκονομικὴ δραστηριότητα μὲ ἓνα παιχνίδι στρατηγικῆς, μπριτζ ἢ πόκερ ἐπὶ παραδείγματι. Μὲ αὐτὸ τὸ τέχνασμα λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ συμμαχίες, οἱ συνενώσεις ἢ προσποίηση, ἢ πονηρία κ.λ.π. Ἀλλὰ, ἂν τὸ παιχνίδι μὲ δύο ἢ τρεῖς παίκτες εἶναι σήμερα λυμένο, δὲν μποροῦμε ἀκόμα νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπ' αὐτό. Ἡ ἀνάλυση τῶν προτιμήσεων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐκλογῆς ποῦ ἐπιτρέπει ἓνα σύνδεσμο ἀνάμεσα σὲ «μικροαποφάσεις» εἶναι τὸ ἀντικείμενον προσοχῆς πολλῶν οἰκονομολόγων, στὴν πρώτη σειρά τῶν ὁποίων πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸν Kenneth Arrow τῆς Cowles Commission τοῦ Σικάγου. Ἐπίσης τὴν ἴδια ἀπασχόλησιν, δηλαδὴ τὸ νὰ ὑπολογισθοῦν οἱ ὑποκειμενικοὶ, ἄλογοι, ἀπρόβλεπτοι, «τυχαῖοι» παράγοντες, ἔχει ἡ οἰκονομικὴ ποῦ λέγεται «στοχαστικὴ». Αὐτὴ ἐδῶ προσπαθεῖ μὲ τὴ χρησιμοποίησιν τοῦ λογισμοῦ τῶν πιθανοτήτων, νὰ «πιθανολογήσῃ» τὶς διαφορὰς μεταβλητὰς καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τελικὰ στὸ ἐξεταζόμενον σύστημα σχέσεις τυχαῖες, «στοχαστικὰς», οἱ ὁποῖες κατὰ τὸν Koopmans, θὰ συσταθοῦσαν τὸ ὄργανον τοῦ ἱστορικοῦ πληθιάσματος. Οἱ ἐργασίες σ' αὐτὸ τὸ πεδίο — ποῦ ἀνοίγει πολλὰς προοπτικὰς—ἀκολουθοῦνται κι' ἀπὸ τὴν Cowles Commission.

Προσπαθοῦν ἐξ ἄλλου νὰ προχωρήσουν σὲ ποιοτικὲς παρατηρήσεις μὲ βολι-

δοσκοπήσεις προβλέψεων», με παρατηρήσεις τάσεων μη μετρούμενων και οικονομικών συμπεριφορών. Έρευνες αυτού του είδους γίνονται σήμερα από το 'Ινστιτούτο *jür Wirtschaftsforschung* του Μονάχου από τις αρχές του 1950, από το Έθνικό 'Ινστιτούτο Στατιστικής και Οικονομικών Σπουδών του Παρισιού (*Piatier*) και από την *Unione italiana della Camere di Commercio, Industria e Agricoltura* της Ρώμης κάτω από την προτροπή του καθηγητού *Tagliacarne*.

Η πραγματικότητα αποτελείται από κανονικά σύνολα και όχι μόνον από μεμονωμένα άτομα. Η κλασική όμως θεωρία στηριζόταν στην αποκλειστική θεώρηση του ατόμου: αγνοούσε το σύνολο. Ήταν φύσεως «μικροσκοπικής» ή «μικροκοσμικής».

Σε σύνδεση με τις προόδους της στατιστικής που συλλαμβάνει τις συνολικές ποσότητες και με την εξάπλωση της διευθυνομένης οικονομίας, που έχει για αντικειμενικό σκοπό τον προσανατολισμό της οικονομικής δραστηριότητας στο σύνολό της, ή σύγχρονη επιστήμη έχει την τάση να υποκαθιστά στην όπτική «μικρό», την όπτική «μακρό». Όχι χωρίς υπερβολή κάποτε γιατί έφτασε να αγνοήσει σχεδόν ολοκληρωτικά το άτομο και τις βασικές αντιδράσεις του, σαν να ήταν ή ομάδα ένα δν που σκέπτεται και δρά, ένα «τεράστιο ζώο» που η συμπεριφορά του μπορούσε να εξηγηθεί χωρίς να καταφύγουμε στη συμπεριφορά των ατόμων που το αποτελούν Σφάλμα ανάλογο με αυτό που είχαν διαπράξει οι κλασικοί, που φαντάζονταν ότι από το άτομο μπορούσαν να βγάλουν συμπεράσματα για την κοινωνία με τη μέθοδο της άπλης αθροίσεως Είναι η τυπική περίπτωση του *Walras*. Όπως όμως και να είναι, σήμερα, το ένδιαφέρον μετατοπίστηκε στην άμεση μελέτη των ομάδων, των συλλογικότητας, στην εξήγηση των φαινομένων της μάζας. Μελετάμε μετά από τις «μακροποσότητες» τις «μακροαποφάσεις» (*Fr. Perroux*).

Δύο τρόποι αντιμετώπισης της «μακροοικονομικής», τρόποι που αναλογούν, φαίνεται, σε δυο διαδοχικά στάδια, που το πέρασμα από το ένα στο άλλο δείχνει μια εμφάνιση στην ανάλυση, εμφανίζονται στα ευρωπαϊκά οικονομικά συγγράμματα.

Το πρώτο στάδιο—που αντιστοιχεί κυρίως στην αγγλοσαξωνική άποψη—εμφανίζεται με τον *Keynes*. Η «μακροαπόφαση» ταυτίζεται τότε με το σύνολο των αποφάσεων που αποβλέπουν στις «συνολικές ποσότητες»: για να ακριβολογήσουμε, στην πράγματικότητα πρόκειται για ποσότητες εθνικές. Ο *Keynes* λαμβάνει υπ' όψη του έτσι τη συνολική απασχόληση, τη συνολική αποταμίευση και ένδωση κ.λ.π. δηλαδή τα σύνολα αυτά τα εθνικά ή των εθνικών ομάδων, όπως είναι «ο κόσμος των υποθέσεων», το «κοινό», οι αποταμιεύοντες, οι καταναλωταί. Πρόκειται πάντοτε για συνενώσεις ατόμων που έχουν γίνει τυχαία, πάνω σε οικονομική βάση, αλλά που τα συμφέροντά τους, οι συνήθειές τους και οι δυνατότητές τους δράσεως δέν είναι ίδιες: δέν είναι σε κάθε περίπτωση «κοινωνιολογικά σύνολα».

Αυτό το στάδιο εμφανίζεται σήμερα ξεπερασμένο και πολλοί συμφωνούν με τον *François Perroux*, που εύχεται να έμβαθύνουν στην ανάλυση των ομαδικών εκδηλώσεων έδωθε και εκείθεν του έθνους με μια «διπλή δουλειά συνενώσεως και επέκτασεως»: μελέτη των ομάδων των έθνων, των συνασπισμών... και μελέτες των πιδ μικρών από το έθνος μονάδων. Περνάμε έτσι —και αυτή ή δεύτερη τάση είναι ειδικώτερα γαλλική— από το «συνολικό» στο «διαμερισματικό».

Αυτή ή δουλειά μπορεί να γίνει, είτε με μια ανάζητηση καθαρά στατιστική, είτε με μια ανάζητηση ψυχο-κοινωνιολογική.

Η στατιστική ανάζητηση ζητάει να προσδιορίση την οικονομική κατασκευή του μηχανισμού της παραγωγής και του μηχανισμού της διανομής του έθνους· ζητάει επίσης να φέρη στο φώς την ίδια την ύψη των συνολικών ποσοτήτων, που θεωρητικά είναι όμογενείς, αλλά στατιστικά έτερογενείς από το γεγονός της μεγάλης ιδιομορφίας μέσα στο χρόνο και στο χώρο του σχετιστικού μέρους των στοιχείων που τις συνθέτουν.

Η ψυχο-κοινωνιολογική ανάζητηση, που είναι πιδ γόνιμη, ξεκινάει από

γμούς της πορείας της ανάπτυξεως παίρνοντας υπ' όψιν δυνάμεις καθαρά οικονομικές, που ενεργούν στο έσωτερικό ενός συναρμοσμένου πλαισίου που θεωρείται ως δεδομένο. Είναι η περίπτωση των «σειρών» του Σουηδοῦ Lundberg, που δείχνει τις συνέπειες των άσταθών σχέσεων που έγκαθίστανται ανάμεσα στην άποταμίευση και την επένδυση όταν αυξάνη το έθνικόν εισόδημα, των μοντέλων των Samuelson, Harrod, Hicks κλπ., που συνδυάζουν τα αποτελέσματα των καθυστερήσεων αντιδράσεως με τα αποτελέσματα αυτών των δύο έλατηρίων ώθησεως της οικονομίας, όπως είναι ο περίφημος «πολλαπλασιαστής» του Kalin και η άρχη της έπιταχύνσεως, που προσδιορίστηκε από το J. M. Clark και τον Aftalion.

*Αλλά έν τούτοις (ό Schumpeter στο «Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και Δημοκρατία») άρνούνται νά δεχθούν ως δεδομένο το σύστημα που υπάρχει και έχουν τη φιλοδοξία, κατά μίμηση του Μάρξ, ν' αναπτύξουν μιá «δυναμική των συστημάτων» μακρᾶς περιόδου αυτή τη φορά, έξωτερικής ή «ένδογενούς», φύσεως — αναλύοντας το μηχανισμό χάρις στον οποίο το σύστημα δημιουργεί ένα άλλο σύστημα, επί παραδείγματι, το καπιταλιστικό σύστημα δημιουργεί το σοσιαλιστικό σύστημα. Η θεωρία της ώριμάνσεως ή της στασιμότητας του Hansen, οι έργασίες του Colin Clark, που υιοθετήθησαν στη Γαλλία από τόν Fourastié, ανήκουν επίσης σ' αυτές τις προσπάθειες δυναμικής του καπιταλιστικού συστήματος.

*Ας σημειώσουμε ότι αυτά τα δύο είδη της δυναμικής έξαρτώνται στενά το ένα από το άλλο. Ώδιαιτερα χάρις στην επενέργεια έσωτερικών δυνάμεων (ένδογενής δυναμική) τα πλαίσια, οι βάσεις ένός οικονομικού συστήματος καταλήγουν στην κατάρρευση, που συνεπιφέρει τροποποίηση ή μεταβολή πρὸς όφελος ένός άλλου συστήματος (έξωγενής δυναμική).

Η κλασική οικονομική έπιστήμη είχε για το οικονομικό φαινόμενο μιá πολύ στενή αντίληψη. Θεωρούσε σάν «δεδομένο» κάθε τι που δέν συμπεριλαμβανόταν στον όρισμό της: νομικοί ή πολιτικοί θεσμοί, θρησκευτικοί, κοινωνικοί, ήθικοί κλπ. Παράγοντες, όλα αυτά τα «δεδομένα» άπορρίπτονταν από τόν τομέα μελέτης της. *Έτσι ή άτομική ιδιοκτησία, ο έλεύθερος ανταγωνισμός, άντί νά έμφανίζονται σάν οι όροι της κατασκευής του καπιταλιστικού συστήματος, έμφανίζονταν σάν άπαντήσεις της λογικής και της φυσικής τάξεως. Αυτό κάνοντας, διεκέρυτε μιá άποψη της έπιστήμης που, είτε το θέλουν είτε όχι, ώδηγούσε σ' ένα είδος οικονομικής μηχανικής ή φυσικής.

Οι άναστατώσεις που προκάλεσε ο πόλεμος και ή κρίση—νομισματικές—οποτιμήσεις, παρεμβατισμοί στην οικονομία...—καθώς και ή ρωσική επανάσταση—κόλλε κτιβιστική οικονομία που ύποκαταστάθηκε στον καπιταλισμό—ανάγκασαν τούς οικονομολόγους νά διαθεωρήσουν αυτά τα «δεδομένα» ή άτομική ιδιοκτησία και ο έλεύθερος ανταγωνισμός δέν έμφανίζονταν πλέον ως άθικτα: ο καπιταλισμός δέν θεωροβνταν στο έξής σάν το μόνο δυνατό σύστημα. Τί έγιναν τότε οι μηχανισμοί που τόσο καλά είχαν αναλυθί από τούς κλασικούς, που είχαν για βάσεις την έλεύθερη σύμβαση, την άτομική ιδιοκτησία κ.λπ.; Εΐδαμε τότε νά μπαίνει στο πεδίο της Πολιτικής οικονομίας αυτό που στο έξής θά καλήται το «περιβάλλον», που προσδιορίζεται άμεσα από τη «συναρμολόγηση» των φαινομένων. *Αλλά αυτό το «περιβάλλον» δέν είναι μόνο οικονομικό· είναι επίσης τεχνικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, νομικό, πολιτικό, ψυχολογικό ή νοητικό—ό Lucien Febvre μιλάει για «νοητικό έργαλειό». Μέσα λοιπόν στις άνθρωπολογικές έπιστήμες—στις όποιες ανήκει και ή Πολιτική Οικονομία—δλα έξαρτώνται και είναι συνδεδεμένα το ένα με το άλλο. Η διάκριση άνάμεσα σέ φαινόμενα καθαρά οικονομικά και σέ άλλα μη οικονομικά είναι τεχνητή: δέν υπάρχει ένας οικονομικός τομέας και ένας τομέας μη οικονομικός, όπως δέν υπάρχουν άσστηρά όρια άνάμεσα στις διάφορες κοινωνικές έπιστήμες· το οικονομικό φαινόμενο δέν μπορεί νά άπομονωθί από τα άλλα φαινόμενα, τα κοινωνικά, ψυχολογικά, πολιτικά, νομικά, Ιστορικά κ.λπ.

Η σύγχρονη οικονομική έπιστήμη πλαταίνει λοιπόν σημαντικά το πεδión της με-

λέτης της—περιλαμβάνοντας όλα τα κοινωνικά φαινόμενα που άμεσα ή έμμεσα επενεργούν πάνω στο οικονομικό φαινόμενο: δέν περιορίζεται πιά μόνο στην άναζήτηση των «συναρμολογήσεων» προσαθεί να άναλύση το «περιβάλλον».

Αυτό το περιβάλλον είναι, συνοπτικά, αυτό που άποτελοϋσε στο 19ο αίωνα τα «δεδομένα», αυτό που σήμερα ονομάζουμε «κατασκευές». Τί θέλουμε να ποϋμε μ' αυτό; Πρόκειται, σύμφωνα με τον όρισμό του Francois Perroux, για «σχέσεις και άναλογίες που χαρακτηρίζουν ένα δεδομένο σύστημα». "Η άκόμα για το «σύνολο των μεταβλητών που μέσα σ' ένα σύστημα φαίνονται πιδ σταθερές άπό τις άλλες και μπορούν έτσι, κάτω άπό όρισμένους όρους, να θεωρηθοϋν σαν σταθερές». Για τους μέν, ή κατασκευή είναι ένα στοιχείο περιωρισμένο (περιορίζεται μόνο στις σχέσεις μέν που παρουσιάζουν άρκτη σταθερότητα' επί παραδειγματι άνάμεσα γεωργία και βιομηχανία, χρηματική κυκλοφορία και τιμές, χονδρικές και λιανικές τιμές .. έν όλίγοις μόνον στις καθαρά οικονομικές σχέσεις), για τους άλλους είναι στοιχείο πολύ εϋρύ : ή κατασκευή δέν είναι μόνον οικονομική, είναι έπίσης θεσμολογική (κατασκευή των έπιχειρήσεων, των τραπεζών, νομικό καθεστώς της ιδιοκτησίας, των συμβολαίων...), κοινωνική (κατασκευή των κοινωνικών ομάδων...), άκόμα ψυχολογική ή νοητική (τύπος συμπεριφοράς του άτόμου...). Αυτό το εϋρύ στοιχείο—πολύ εϋρύ όπως λένε μερικοί—βρίσκει τη δικαίωση του στο γεγονός ότι ύπάρχει μία έπαφή, ένας παραλληλισμός—χωρίς να ύπάρχη πραγματικά ντετερμινισμός—μια όρισμένη ύπολογιστική άνάμεσα στους διαφόρους τύπους κατασκευής. "Η ιδέα της κατασκευής δέν έχει σημασία παρά σέ σχέση με τη διάρκεια της θεωρούμενης περιόδου (Raymond Barre): βραχυχρο-νίως, πολλοί παράγοντες (παραγωγικός μηχανισμός, πυραμίδα ήλικιών, κυριαρχών οικονομικός σκοπός...) μπορούν χωρίς άυθαιρεσία να θεωρηθοϋν ως σταθεροί και να άποτελοϋν άρα την κατασκευή, άλλα μακροχρονίως, πολλά «δεδομένα» μετασχηματίζονται σέ μεταβλητές οι όποιες πρέπει να έξηγηθοϋν. "Έτσι ό L. Klein νομίζει ότι ό σκοπός που πρέπει να έπιτευχθή είναι να περιορισθοϋν τα στοιχεία του «δεδομένου»—τα όποια θά βρίσκονται έτσι έξω άπό την οικονομική άνάλυση—μόνον στα μετεωρολογικά φαινόμενα και στους σεισμούς. Δέν δέχονται όλοι αυτή την άποψη και έπιμένουν να σκέπτονται (Hichas Diefierlen ..) ότι ή έπιστήμη θά προωθηθή με το να «καθαρισθή» και να μñ καταφύγη παρά σέ ποράγοντες «ένδογενείς», δηλαδή έσωτερικούς μέσα στο σύστημα. Κατά το μέτρον που άναγνωρίζονται τα δικαιώματα των «έξωγενών» παραγόντων, οδηγούμεθα σέ μια στενή συνεργασία των οικονομολόγων με τους ειδικούς όλων των άλλων κοινωνικών έπιστημών.

Δέν κινδυνεύουμε όμως άπ' αυτό, όταν δεχτοϋμε μια άποψη τόσο πλατειά της Πολιτικής Οικονομίας, να ξαναπέσουμε στην ίστορική περιγραφή και να καταλήξουμε σέ μια άπλη και καθαρή έρρηξη του έπιστημονικού χαρακτήρα της Πολιτικής Οικονομίας ; Μερικοί (René Curfin) το διαμφισβητοϋν γιατί, λένε, άν ύπάρχουν τόσες έπι μέρους διαφορετικές έπιστήμες όσες και οι διάφορες κοινωνίες και μάλιστα διαφορετικών ομάδων — έπιστήμες σχηματοποιημένες μέσο σέ μοντέλλα — τί γίνεται ή έπιστήμη κι' έννοοϋμε αυτή τη βασική οικονομική έπιστήμη που διατηρεί την άξία της παγκοσμίως και συνεχώς ;

Βέβαια, όπως το ύπογραμμίζει ό κ. Divisia, ή έπιστήμη της σήμερα δέν άποβλέπει πιά στο να έξαγη μια γενικότητα συνολικά, άναγκαστικά άφηρημένη, άλλα «μικρές άλήθειες έμπεριστατωμένες». "Αναρεί ή ίδια τον έαυτο της ; Καθόλου. "Αλλάζει άπλάως μέθοδο : «ή οικονομική γνώση, γράφει ό R. Barre, σχετικοποιείται χωρίς να διαλυθή». Σχετικοποιείται σέ δυό επίπεδα.

Κατ' άρχήν μέσα στο χρόνο : ό Jolian Akerman προσαθεί, πράγματι, άκολουθώντας βήμα πρds βήμα την εξέλιξη των κατασκευών, να χαράξη αυτό που ονομάζει «κατασκευαστικά όρια» που είναι έπίσης όρια έγκυρότητας των μοντέλλων. γιατί κάθε μοντέλλο δέν είναι άκριβές παρά σέ μια δεδομένη κατασκευή.

"Η οικονομική έπιστήμη σχετικοποιείται έπίσης στο διάστημα : δέν πρόκειται,

χωρίς αμφιβολία, να αποκαλύψει μιὰ ἀναρίθμητη συλλογή ειδικών θεωριών, πού να λoχύη ή κάθε μιὰ τους γιὰ ένα πραγματικό -οικονομικό σύστημα — υπάρχουν τόσα συστήματα όσα και χώρες γιατί τό σύστημα είναι τελικά ένα πλέγμα κατασκευών — άλλα να παρουσιάση θεωρίες πού εφαρμόζονται ξεχωριστά σ' έναν ιδεατό τύπο, γιατί οι ιδεατοί τύποι είναι περιορισμένοι έπειδή είναι τό αποτέλεσμα σχηματοποιήσεων-ώρισμένων πραγματικών τύπων. Αύτή είναι ή άποψη του Walter Eucken. «Στήν οικονομική πραγματικότητα του παρελθόντος και του παρόντος, έμφανιζόταν και έμφανίζεται μιὰ περιορισμένη σειρά από καθαρούς τύπους κι' αυτοί οι καθαροί τύποι, προσθέτει ο Raymond Barre, δέν είναι παρά διχτωτά μέσα από τά όποια καταφέρνουμε να καταλάβουμε την Ιστορική πραγματικότητα».

Τελικά, άπ' αυτά τά διάφορα μοντέλλα πού τό καθένα τους έχει αξία γιὰ ένα ώρισμένο χρόνο και γιὰ ένα δεδομένο περιβάλλον (ή κατασκευή), θά μπορούση με αναπαράσταση, να ξεπηδήση — άν υπάρχει — αύτή ή «θεμελιώδης οικονομία» πού οι κλασικοί νόμισαν ότι ανακάλυψαν ξαφνικά ξεκινώντας από μερικά δεδομένα πολύ γενικά και ένδοσκοπικά. Μόνο ή μέθοδος αλλάζει. Άντι να πάμε από πάνω πρός τά κάτω, από μιὰ διαισθητική «θεμελιώδη οικονομία» πού περιπλέκεται προοδευτικά γιὰ να φτάση την πραγματικότητα, ή σύγχρονη έπιστήμη πηγαίνει από κάτω πρός τά πάνω, ξεκινάει από την άνάλυση τής πραγματικότητας γιὰ να έξαγάγη σιγά-σιγά τά χαρακτηριστικά μιās «θεμελιώδους οικονομίας». Δέν μπορούμε να άρνηθούμε τον χαρακτήρα τον ταυτόχρονα ρεαλιστικό και έπιστημονικό αύτης τής μεθόδου.

Ή σύγχρονη οικονομική έπιστήμη τείνει πρός τή δράση. Πολλοί παράγοντες ένέργησαν πρός αύτή την κατεύθυνση και έπέτυχαν να δημιουργήσουν τό θεμέλιο μιās οικονομίας ρεαλιστικώτερης.

Κατ' άρχήν ή θεωρία του Keynes, από την όποία ή σύγχρονη οικονομική έπιστήμη άφομοίωσε τά λιγώτερο άμφισβητήσιμα στοιχεία, έθεσε τίς πρώτες βάσεις μιās έπιστημονικής πολιτικής τής διευθυνομένης οικονομίας. Έως την «Γενική Θεωρία» ή οικονομική έπιστήμη έπαναπαύοταν στην Ιδέα τής άμοιβαίας άλληλεξαρτήσεως των φαινομένων — την όποία έπιβάλλει ή Ιδέα του μεταβιβασίμου — και τής στιγμιαίας γενικής Ισορροπίας ... Τοποθετώντας στο ίδιο επίπεδο όλους τους συντελεστές του οικονομικού συνόλου, «πού διασταυρώνονται σάν τά σκονιάτα ένός διχτυού» κατά τή σύγκριση του Wagemann και μη δίνοντας την προτεραιότητα σέ κανέναν άπ' αυτούς, ή οικονομική έπιστήμη περιοριζόταν να φωνάζη κίνδυνος - θάνατος στόν μεταρρυθμιστή, προειδοποιώντας τον ότι κάθε ένέργεια πού θά έπιφερόταν σ' ένα όποιοδήποτε σημείο του συνόλου θά άντανακλούσε έπ' άπειρον και κατά τρόπον άπρόβλεπτο πάνω σ' όλους τους άλλους. Όχι μόνο δέν παρείχε έναν όδηγό γιὰ δράση άλλα άπέτρεπε και κάθε δράση.

Ό Keynes, σέ αντίθεση με την κλασική παράδοση πού διέκρινε μόνον άνάμεσα σέ έξαρτημένες και ανεξάρτητες μεταβλητές, κατέστησε κατά κάποιο τρόπο «προνομιακές» μερικές άπ' αυτές τίς μεταβλητές — την έπένδυση άνάμεσα σ' άλλες — δίνοντας τους μιὰ αξία «προσδιοριστική» μέσα στις άλλες μεταβλητές πού ήσαν άπλως «προσδιοριζόμενες» κι' έτσι οι «στρατηγικές» μεταβλητές μπορούσαν να διαφέρουν σέ χρόνο και σέ τόπο (έξ αύτου δέ και ή σημασία των μελετών τής κατασκευής). Κάνοντας αυτό, αναστάτωνα τό σύστημα τής γενικής Ισορροπίας και τής άμοιβαίας άλληλεξαρτήσεως, γιατί έμπαζε τό στοιχείο τής αλτιοκρατικής και άναπότρεπτης συναρμολογήσεως. Στο έξής, ό κυβερνήτης καθοδηγείται στή δράση του: μπορεί άντι να διασπείρη την προσπάθειά του, να την συγκεντρώση σέ μερικά στρατηγικά σημεία πού τό ύποδεικνύονται από τή θεωρία, όπως είναι ή ένεργός ζήτηση και οι νέες επένδύσεις, πού ένεργώνοντας πάνω στο μέγεθος τής άπασχολήσεως και τό ύψος των πραγματικών ήμερομισθίων δια μέσου του συνολικού εισοδήματος, βρίσκον-

ται στο κέντρο τής εξηγήσεως τών κρίσεων. Γι' αυτό δὲν εἶναι ὑπερβολικὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Keynes εἶναι ἡ πρώτη θεωρία διευθυνόμενης οἰκονομίας.

Εἶναι φανερό ἐπίσης ὅτι ἡ τάση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης νὰ γίνῃ «μακροοικονομική» καὶ μάλιστα ποσοτική, ὀδηγεῖ στὴν ἔννοια τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας ἐπιτρέποντας τὴ χρησιμοποίηση τῆς στατιστικῆς, καὶ ἔτσι, τῶν μαθηματικῶν. Ἄντι νὰ στηρίζουν τὴν ἐπιστῆμὴν πάνω σὲ συλλογιστικούς ὁρους λίγο ἢ πολὺ ὑποθετικούς ποῦ δὲν ἔχουν παρά πολὺ χαλαροὺς δεσμοὺς μὲ τὴν πραγματικότητα, τὴν στηρίζουν — προσπαθοῦν νὰ τὴ στηρίζουν — πάνω στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα ἢ τουλάχιστον πάνω σ' αὐτὸ ποῦ τὴν ἐκφράζει καλύτερα : τὰ στατιστικὰ δεδομένα.

Τεράστιες πρὸοδοι πραγματοποιήθηκαν σ' αὐτὸ τὸ πεδίο καὶ οἱ στατιστικὲς παρατηρήσεις ἔγιναν πρὸς πλῆρεις, πρὸ ἀντικειμενικῆς καὶ πρὸ ἀκριβείας, ἐπιτρέποντας ἔτσι τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μαθηματικῶν σ' αὐτὰ τὰ νομεροποιημένα ἱστορικὰ στοιχεῖα. Εἶναι αὐτὸ ποῦ ὀνομάζουν οἰκονομετρία καὶ ποῦ λαμπρύνθηκε μὲ τὰ ὀνόματα τῶν Tinbergen, Samuelson, Kalecki, Raquar Frisch, Divisia, René Ray ... Κατασκευάζει μοντέλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ μὲν εἶναι θεωρητικὰ — δηλαδὴ ἐκφράζουν τὸ διάγραμμα μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς ομάδος ποῦ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὠρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικά, τὰ μόνον ποῦ κρατοῦνται σ' ἓνα σχέδιο ἀπλοποιήσεως — καὶ τὰ ἄλλα εἶναι στατιστικὰ — δηλαδὴ χρησιμοποιοῦν πραγματικὰ δεδομένα ποῦ παρέχει ἡ στατιστικὴ. Ἡ παρέκλιση ποῦ παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὸ θεωρητικὸ ἢ μαθηματικὸ μοντέλλο, καὶ στὸ στατιστικὸ μοντέλλο, ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἴδια ομάδα, προτρέπει τὸν ἐπιστήμονα νὰ ἀναθεωρήσῃ τοὺς ὁρους τῆς βάσεως ἔως ὅτου ἡ σύμπτωση μεταξὺ τους εἶναι, ἂν ὄχι ὀλοκληρωτικὴ, τουλάχιστον ὅσο γίνεται πρὸς τέλεια.

Μοντέλλα λεγόμενα «ἀποφάσεως» ἢ μοντέλλα οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἔτυχαν ἐπεξεργασίας, τὰ ὁποῖα εἶναι, ὅπως τὸ εἶδειξε ὁ André Vincent, μοντέλλα ἐπάλληλα : κάθε μοντέλλο ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ προσδιορίσῃ ποιὲς θὰ ἦσαν αἱ συνέπειες ἐνός δεδομένου κρατικοῦ κέντρου — ἐπὶ παραδείγματι μιᾶς ὑψώσεως τῶν τιμῶν ἢ τῆς ἐπιβολῆς ἐνός φόρου — σὲ μιὰ δεδομένη χώρα καὶ σὲ μιὰ δεδομένη ἐποχῇ. Ἐτέθηκαν σήμερα σὲ ἐφαρμογὴ κυρίως ἀπὸ τὸν Tinbergen καὶ τὸν Raquar Frisch.

Ἐνα παράδειγμα χαρακτηριστικὰ ἐνδεικτικὸ γιὰ τὸν «πρακτικὸ» χαρακτήρα τῶν συγχρόνων ἀναζητήσεων εἶναι καὶ οἱ «μητρες» ἢ «σκακιέρες» τοῦ Leontief. Πρόκειται γιὰ ἓνα πῖνακα μὲ διπλῆ φορά ποῦ ἐκφράζει ὅλες τὶς διαβιομηχανικὲς σχέσεις τῆς οἰκονομίας τῶν Η.Π.Α. Τὸ 1947. Τὰ ὀριζόντια ψηφία δείχνουν πῶς ἡ παραγωγή κάθε κλάδου τῆς οἰκονομίας κατανέμεται ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους. Ἀντιστρόφως, οἱ κάθετες στήλες δείχνουν πῶς κάθε τομέας δέχεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ἐργασία ποῦ ἔχει ἀνάγκη. Καθὼς κάθε ἀριθμὸς ἀνήκει αὐτοχρόνως σὲ μιὰ ὀριζόντια καὶ σὲ μιὰ κάθετη γραμμῇ, ἢ ἐκροῇ (ouïrput) ἀπὸ ἓνα τομέα εἶναι συγχρόνως ἡ εἰσορῆ (input) ἐνός ἄλλου τομέως. Ἐτοῖ ἀναπαριστᾶται ἡ ὕψη τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομίας ὅπως τὴν καθορίζουν οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὶς βιομηχανίες. Αὐτὸς ὁ πῖνακας, ποῦ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν δημιουργὸ του ὡς πῖνακας input - ouïrput, περιλαμβάνει 500 τομεῖς καὶ ἡ ὀλοκλήρωσις του ἀπῆλθε συνεχῇ ἐργασία δύο ἐτῶν ἀπὸ μιὰ ομάδα ποῦ ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλοὺς στατιστικούς.

Ἡ πρακτικὴ χρησιμότητα ἐνός τέτοιου πῖνακος ἐμφανίζεται καθαρά. Δείχνει, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ φαινόμενο τῆς ἀλληλεξαρτήσεως. Μία σύντομη ἔστω, ἀνάγνωσῆ του, δείχνει ἐπὶ παραδείγματι πόσο ἀτσάλι, γυαλί, βαφές, καουτσούκ κλπ. πρέπει νὰ ἀγοραστοῦν γιὰ νὰ παραχθῇ μία ἀξία 1000 δολλαρίων στὴν ἀμερικανικὴ βιομηχανία αὐτοκινήτων. Εἶναι δυνατόν μάλιστα νὰ διαγραφῇ στὶς μικρότερες τῆς λεπτομέρειες ἡ ἀντανάκλαση ποῦ ἐξασκεῖται πάνω σ' ὅλη τὴν οἰκονομία ἀπὸ τὴν τελικὴ ζήτηση αὐτοκινήτων. Βρίσκεται ἔτσι γιὰ κάθε βιομηχανία ἓνα μέσο νὰ συλλάβῃ μὲ ἀκρίβεια τὰ προβλήματα παραγωγῆς καὶ τιμῶν. Ὁ πῖνακας τοῦ Leontief δὲν εἶναι μόνον ὄργανο προβλέψεως γιὰ κάθε οἰκονομικὸ τομέα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς κυβερνήσεις. Ἐπιτρέπει συγκεκριμένα νὰ ὑπολογισθῇ ἐκ τῶν προτέρων, ἢ αὐξήσις τοῦ κόστους

ζωής που θα προκληθεί από μία γενική αύξηση των ήμερομισθίων, καθώς κάθε τομέας θα έπηρεασθή κατά διαφορετική αναλογία και θα δεχθεί όχι μόνο το άμεσο αποτέλεσμα της ύψωσης των ιδίων του ήμερομισθίων, αλλά και τα άμεσα αποτελέσματα πάνω στις τιμές αυτών που του χρησιμεύουν σαν «input».

Το ενδιαφέρον αυτών των μοντέλων κατασκευής αναγνωρίστηκε πιά γενικά και μία ύπηρεσία του υπουργείου Έθνικής Οικονομίας, που την διευθύνει ο κ. Gruson, έπεξεργάσθηκε με ένα ανάλογο μοντέλλο—αλλά τελειοποιημένο και πιά πολύπλοκο—για την γαλλική οικονομία.

Αυτή η μέθοδος ανάλυσεως δέν είναι λιγώτερο περιορισμένη. Ό Ιδιος ό Leontief δέ τό άποσιωπά. Σηριζεται σχεδόν ολοκληρωτικά στον ύπολογισμό συντελεστών καθαρά τεχνικών, που βγαίνουν από τη βιομηχανική τεχνολογία. Αυτά έχοντας άξία για την έποχή για την όποία σημειώθηκαν, μπορούν να τροποποιηθούν με την τεχνική πρόοδο και με τίς άλλαγές στις μεθόδους κατεργασίας. Πρόκειται, τελικά, για ένα μοντέλλο στατικό, χρήσιμο άσφαλώς στο μέτρο κατά τό όποιο ή σταθερότητα των συντελεστών μπορεί να γίνη άποδεκτή. Ύπάρχει άκόμα μία σχετική άυθαιρεία που μεγαλώνει κατά τό μέτρο που άπομακρυνόμαστε, μέσα στο χρόνο, από τη στιγμή που έγινε μοντέλλο. Ή κατασκευή λοιπόν ενός δυναμικού μοντέλλου μιάς οικονομίας σε κίνηση—στην όποία άφοσιώνεται ό Leontief και ή όμάδα του—θέτει σοβαρά προβλήματα : πολλοί παράγοντες, παραμελημένοι έως τότε, πρέπει να ύπολογισθούν—άποθέματα, έμπορεύματα σε διαμετακόμιση, έμπορεύματα σε μαγαζιά . . . — και έπιβάλλεται ή χρησιμοποίηση ενός άνώτερου μαθηματικού ύπολογισμού (διαφορικές έξισώσεις αντί για συνηθισμένες έξισώσεις πρώτου βαθμού). Στους τεχνικούς συντελεστές πρέπει να προστεθούν και συντελεστές ψυχολογικής ένεργείας, γιατί σε μία οικονομία σε κίνηση οι συμπεριφορές δέν μπορούν να θεωρηθούν σαν «δεδομένες». Άλλά, αν εισαγάγουμε συντελεστές ψυχολογικής και όχι τεχνικής φύσεως, είναι ρεαλιστικό να δεχτούμε ότι οι δεσμοί είναι γραμμικού τύπου, ότι πρόκειται για σχέσεις αναλογικότητας :

Τέλος, από τό γεγονός ότι ή σύγχρονη οικονομική έπιστήμη δίνει μεγάλη θέση στους ψυχολογικούς παράγοντες, στους άπρόβλεπτους και άλλους παράγοντες, παίρνει ένα χαρακτηρισμό λιγώτερο μηχανικό, πιά «τυχαίο». Ή θεωρία του σχηματισμού των τιμών, ή θεωρία του διμερούς μονοπωλίου και ή θεωρία τοι διεθνούς έμπορίου μäs χρησιμεύουν για παραδείγματα.

Π ρ ω τ ο ν : Στόν προσδιορισμό της τιμής στην ανταγωνιστική αγορά από την αντίπαράθεση των δύο γραμμικών καμπυλών της προσφοράς και της ζήτησεως, που ύποθέτει ότι τά άτομα—«μικρόκοσμα» ουσιαστικά ρασιοναλιστικά—άντιμετωπίζει τό ένα τό άλλο, ύποκαθιστούν σήμερα, όπως μäs τό έδειξαν οι I. L. Raynaud, F. Perroux, Jean Marchal, μιά άοριστία. Ή ζήτηση σε μία δεδομένη τιμή δέν είναι άυστηρά προσδιορισμένη, αλλά νοείται μέσα σε άνώτατα και κατώτατα όρια : ή καμπύλη της ζήτησεως λέγεται «παχεία», είναι μιά «λωρίδα», ένα «άδράχτι». Καθώς και ή καμπύλη προσφοράς είναι τό ίδιο—γιατί ό παραγωγός άφίνεται να έπηρεασθή από άλλους παράγοντες—αυτές οι δύο καμπύλες, στην τομή τους έμφανίζουν ένα «ρόμβο άοριστίας». Άλλά, αν ύπάρχη άοριστία, μιά έξωτερική δράση—ή δράση του Κράτους επί παραδείγματι—μπορεί να έξασκηθή για να «έρη» την έπιλογή άναμεσα στις διάφορες πιθανές τιμές χωρίς αυτή ή δράση να συνεπάγεται τίς καταστρεπτικές συνέπειες που ή κλασική θεωρία έβγαζε από την άναλυσή της, της Ισορροπίας.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν : Άν από τόν ανταγωνισμό, περάσουμε στον μονοπωλιστικό ανταγωνισμό—Chamberlin, J. Robinson—στο όλιγοπώλιο—Berl, Means και Chamley και στο διμερές μονοπώλιο—Zentlren, H Denis, Jean Marchal, H. Guitton, Quilband—διαγράμματα που πλησιάζουν περισσότερο πρός την πραγματικότητα από τό

διάγραμμα του ελεύθερου ανταγωνισμού — καταλήγουμε σὲ ανάλογα συμπεράσματα.

Ἄς πάρουμε τὸ παράδειγμα τοῦ διμεροῦς μονοπωλίου, ἀπ' ὅπου ξεκίνησαν ὁ Ρίγου καὶ ὁ Hicks γιὰ νὰ διατυπώσουν τὶς θεωρίες τους γιὰ τὸ ἡμερομίσθιο—ἀποτέλεσμα τῆς συγκρούσεως δύο μονοπωλίων : τοῦ συνδικάτου τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ συνδικάτου τῶν ἐργοδοτῶν. Ἡ σύγχρονη θεωρητικὴ ἀνάλυση καταδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς «ζώνης ἀοριστίας», περιοριζομένης ἀπὸ ἕνα μέξιμουμ καὶ ἕνα μίνιμουμ. Πολλές καταστάσεις ἰσορροπίας εἶναι ἔτσι δυνατές μέσα σ' αὐτὰ τὰ ὅρια. Πῶς θὰ ὀρίσθῃ μ' αὐτὲς τὶς συνθήκες τὸ ἡμερομίσθιο ; Μὲ τὴ μεσολάβηση μιᾶς ἀνώτερης ἀρχῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τὸ Κράτος. Μεσολάβηση ποὺ φαίνεται, λοιπὸν, ἀναγκαία ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ζῶνες ἀοριστίας ἐμφανίζονται σ' ὅλες τὶς ἀγορές καὶ σ' ὅλα τὰ καθεστῶτα. Δὲν εἶναι πιά, στὸ ἐξῆς, ἡ ἀναγκαιότητα ἢ ἡ δυνατότητα τῆς διευθυνόμενης οἰκονομίας ποὺ διαμφισβητοῦνται, ἀλλὰ οἱ ἰδιομορφίες της.

Τρίτον. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὸ πεδίο τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Ὁ Aftalion στὸ βιβλίο του «Les relations économiques internationales» ἔδειξε, ἀναφερόμενος στὰ πράγματα, ὅτι δὲν λειτουργοῦν μηχανισμοὶ ἐπανισοροπίας — ἢ δὲν λειτουργοῦν πιά στὸν σημερινὸ κόσμον... Ἐφαρμόζοντας τὴν θεωρία του τοῦ εἰσοδήματος, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀνισοροπία μπορεῖ νὰ ἀναδείξῃ δυνάμεις ποὺ τείνουν πρὸς ἐπανισοροπίαν : ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὸ παρὰ ἕνα ἀπλὸ διεγερτικόν, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ ἢ, ἀντίθετα, νὰ εὐνοηθῇ ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ διαφόρων παραγόντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ οἱ δημόσιες ἐξουσίες (προστατευτισμός). Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει ὅτι ἡ ἀνισοροπία δὲν διορθώνεται αὐτομάτως. «Γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπανισοροπία, γράφει ὁ Aftalion, πρέπει νὰ τὴν κερδίσομε, νὰ τὴν ἀξίζομε». Ἐτσι βρίσκεται δικαιωμένη ἀπὸ τὴν θεωρίαν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους σ' αὐτὸν τὸν τομέα.

Ὁ François Perroux, προεκτείνοντας αὐτὴ τὴν προσπάθεια, ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ διεθνὴς οἰκονομία εἶναι μίαν παράθεσιν κρατῶν, τὰ ὁποῖα, μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ ἀποτελοῦν ὁμάδες ἴσης δυνάμεως, εἶναι, στὴν πραγματικότητα, κυρίαρχα ἢ «κυριαρχούμενα» μερικῶς ἢ ὀλοκληρωτικῶς. Ἀλλὰ τότε ἡ στρατηγικὴ παίρνει μιὰ τεράστια σημασία καὶ ἀποδεικνύονται ἔτσι λαθασμένοι οἱ κλασικοὶ μηχανισμοί. Ἡ ὑπαρξὴ «κυριαρχουσῶν οἰκονομιῶν» — ποὺ ἀσκοῦν οἱ «ἐπιρροὴ δυσμετρικὴ καὶ ἀνατρέψιμη» — φέρνει ἐμπόδια στὴν αὐτόματη ἐπανισοροπία τῆς πλάστιγγος κι' αὐτὸ γίνεται ἔτε μετ' ἐτὶς κινήσεις τοῦ χρυσοῦ ἢ τῶν τιμῶν ἢ μὲ τὶς δισκυμάνσεις τῶν εἰσοδημάτων (Perroux, B. Ohlin, Weiller, Machlup, M. Byé). Καὶ σ' αὐτὸν τὸν τομέα μιὰ ἐπέμβαση φαίνεται ἀναπόφευκτη· ἔτσι δικαιώνονται τὰ μέτρα τοῦ διεθνοῦς προστατευτισμοῦ, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ δασμολογικὴ προστασία, ποὺ ἡ κλασικὴ σχολὴ (τῆς ἐλευθέρως συναλλαγῆς) νόμισε ὅτι γκρέμισε ὀριστικὰ τὰ θεμέλια.

Τὶ νὰ συμπέρανομε μετὰ ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνέλιξη ;

Κατ' ἀρχὴν τὴν πώση τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας τῆς παραδόσεως. «Εἶναι καιρὸς, ἔγραφε ὁ Henri Poincaré, ποὺ κανένας δὲν σκέφτεται πιά νὰ προηγηθῇ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἢ νὰ κατασκευασθῇ ἐξ ἀρχῆς τὸν κόσμον, πάνω σὲ μερικὲς βιαιτικές ὑποθέσεις. Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς συλλήψεις, στὶς ὁποῖες ἀρέσκονταν ἀφελῶς ἐδῶ κι' ἔναν αἰῶνα, δὲν μένουν πιά σήμερον παρὰ μερικὰ ἐρείπια».

Κατόπιν, ὅτι ἡ ἀνέλιξη τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὸ συγκεκριμένον παρακολούθησε τὴν κίνησιν τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς σκέψεως. «Τὸ κακόν, ἔγραφε ὁ Gabriel Marcel, εἶναι ἡ ὑποκατάστασις τοῦ ἀφηρημένου στὸ συγκεκριμένον». Ἡ φιλοσοφία, ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία προσπαθοῦν σήμερον νὰ ἀντιδρᾶσιν ἔναντιον αὐτοῦ τοῦ κακοῦ. Ἐμβαθύνοντας στὸ στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ξαναβάζοντας τὸν ἄνθρωπον στὸ περιβάλλον του, προσπαθώντας μέσα σὲ περιορισμένα πλαίσια — ὅπως εἶναι οἱ ἀνθρώπινες ὁμάδες — νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν πορεία τῶν συνδρομολογήσεων τῶν φαινομένων, ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, ποὺ εἶναι κι' αὐτὴ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, δὲν κανεὶ ἐξαιρέσιν στὸν κανόνα.

Συνάγεται από αυτό ότι γίνεται «κανονιστική»: Βεβαίως όχι. Δεν διατείνεται ότι θα υπαγορεύση στον νομοθέτη την συμπεριφορά του. Αυτός μόνος, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις πολιτικές, ήθικες, θρησκευτικές, κοινωνικές κ.λπ. απαιτήσεις, θα αποφασίση για τόν σκοπό πού θα επιδιώξη. Για τήν επίτευξη αυτή, ό οικονομολόγος θα τοῦ υποδείξη τις δυνατές λύσεις· θα χαράξη όρια στην δράση του. Ἄλλά θα υπαγορεύση στον έαυτό του — άλλοιώς θα έβγαινε από τόν ρόλο του ως οικονομολόγου — να τοῦ υπαγορεύση, ανάμεσα σ' όλες τις δυνατές λύσεις, τήν επιθυμητή λύση.

Ἡ ανέλιξη τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης, αυτό τὸ τελευταῖο ἡμῖς τοῦ αἰῶνος, μπορεῖ συνολικά νὰ χαρακτηρισθῆ ἔτσι :

- Ἐκ τῆς συστηματικῆς γενίκευσης τῶν σχετικισμῶν σέ χρόνο καί χώρο.
- Ἐκ τῶν νετερμῶν τῶν ἐπιθανολογῶν.
- Ἐκ τῶν αὐτοματισμῶν τῆς θελησηκρατίας.

ΕΞΕΔΟΘΗ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

ΚΑΙ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

τῆς Ἐπιτετραχῆς Σχολῆς

Βιομηχανικῶν Σπουδῶν

Ἀποστέλλεται δωρεάν εἰς τὸν αἰτοῦντα